

DÜNYAGÖRÜŞÜ, O CÜMLƏDƏN AZƏRBAYCAN HAQQINDA ÜMUMİ BİLİKLƏR VƏ AZƏRBAYCAN DİLİ ÜZRƏ TEST PROQRAMI (5-ci təsnifat inzibati vəzifələr üzrə)

AZƏRBAYCAN DİLİ

Fonetika

Azərbaycan dilinin orfoepiya qaydaları. Azərbaycan dilinin orfoqrafiya qaydaları. Heca, sözün sətirdən sətərə keçirilməsi. Ahəng qanunu. Vurğu. Əlifba.

Leksika

Sözün həqiqi və məcazi mənası. Təkmənalı və çoxmənalı sözlər. Omonim, sinonim və antonimlər. Ümumişlək və ümumişlək olmayan sözlər. Terminlər. Neologizmlər (yeni sözlər). Əsl Azərbaycan sözləri və alınma sözlər. Frazoloji birləşmələr.

Söz yaradıcılığı

Sözün quruluşca növləri. Sadə, düzəltmə və mürəkkəb sözlər. Mürəkkəb sözlərin əmələ gəlməsi və onların yazılışı. Eyniköklü sözlər. Sözün tərkibi: kök və şəkilçi. Şəkilçilərin yazılışı.

Morfologiya

Əsas nitq hissələri:

- İsim haqqında ümumi məlumat. Sadə, düzəltmə və mürəkkəb isimlər. Mürəkkəb adlar, onların yazılışı. İsmi mənsubiyyətə görə dəyişməsi. Bəzi ikihecalı isimlərdə ikinci saitə düşməsi. İxtisarlər (abreviaturlar). İxtisarlərə əlavə edilən şəkilçilərin yazılışı.
- Sifət haqqında ümumi məlumat. Sifətin quruluşca növləri. Sifətin müqayisə dərəcələri.
- Say haqqında ümumi məlumat. Sayların quruluşca növləri. Sayların məna növləri. Sayların orfoqrafiyası.
- Əvəzlik haqqında ümumi məlumat. Əvəzliyin məna növləri.
- Fel haqqında ümumi məlumat. Felin quruluşca növləri. Felin zamanları. Məsdər, feli sifət və feli bağlama.
- Zərf haqqında ümumi məlumat. Zərflərin quruluşca növləri: sadə, düzəltmə və mürəkkəb zərflər. Zərflərin məna növləri.

Köməkçi nitq hissələri:

- Qoşma haqqında ümumi məlumat. Qoşmaların orfoqrafiyası.
- Bağlayıcı haqqında ümumi məlumat. Bağlayıcılarda vergülün işlənməsi.
- Ədat haqqında ümumi məlumat. Ədatların orfoqrafiyası. Ədatlarda durğu işarələri.
- Modal sözlər haqqında ümumi məlumat. Modal sözlərdə durğu işarələri.
- Nida haqqında ümumi məlumat. Nidalarda durğu işarələri.

Sintaksis

Söz birləşmələri haqqında ümumi məlumat. Söz birləşməsi və söz. Söz birləşməsi və cümlə.

Cümlə haqqında ümumi məlumat. Məqsəd və intonasiyaya görə cümlənin növləri: nəqli cümlə, sual cümləsi, əmr cümləsi və nida cümləsi.

Cümlə üzvləri haqqında ümumi məlumat. Cümlənin baş üzvləri: mübtədə və xəbər. Cümlənin ikinci dərəcəli üzvləri: tamamlıq, təyin və zərflik.

Cümlə üzvlərinin əlavəsi. Sadə cümlədə sözlərin sırası. Cümlənin həmcins üzvləri. Həmcins üzvlərdə ümumiləşdirici sözlər. Həmcins üzvlərdə şəkilçi və hissəciklərin ixtisarı. Xəbərin həmcins mübtədalarla uzlaşib-uzlaşmaması.

Qrammatik cəhətdən cümlə üzvləri ilə bağlı olmayan sözlər: xitab və ara sözlər.

Mürəkkəb cümlə haqqında ümumi məlumat.

Vasitəsiz və vasitəli nitq. Durğu işarələri.

Dil haqqında ümumi məlumat

Azərbaycan dili haqqında. Azərbaycan Respublikasının dövlət dili.

Nitq mədəniyyəti

Nitqin düzgünlüyü, dəqiqliyi və ifadəliliyi. Azərbaycan ədəbi dili. Nitq etiketləri və onların növləri.

Üslubiyyət

Azərbaycan ədəbi dilinin üslubları. Üslubların ümumi və xüsusi əlamətləri. Rəsmi-işgüzar üslub.

Əməli yazılar (annotasiya, anons, elan, ərizə, izahat, teleqram, məktub, rəqlament, müqavilə, arayış, bildiriş, rəy, tərcümeyi-hal, xasiyyətnamə, etibarnamə, tələbname, təqdimat).

Ədəbiyyat:

1. "Azərbaycan dili. Qəbul imtahanlarına hazırlaşanlar, yuxarı sinif şagirdləri və müəllimlər üçün vəsait", TQDK-"Abituriyent", Bakı, 2010
2. Ə.Əfəndizadə, B.Əhmədov "Azərbaycan dili. 5-ci sinif", Bakı, 2002
3. B.Əhmədov, A.Axundov "Azərbaycan dili. 6-cı sinif", Bakı, 2002
4. B.Əhmədov, A.Axundov, B.Xəlilov "Azərbaycan dili. 6-7-ci siniflər", Bakı, 2002
5. Y.Seyidov, T.Əsədova "Azərbaycan dili. 8-ci sinif", Bakı, 2008
6. Y.Seyidov, T.Əsədova "Azərbaycan dili. 9-cu sinif", Bakı, 2008
7. Q.Kazımov "Azərbaycan dili. 9-cu sinif", Bakı, 2008
8. T.Hacıyev, N.Cəfərov, N.Xudiyev "Azərbaycan dili. 10-cu sinif", Bakı, 2009
9. T.Hacıyev, N.Cəfərov, N.Xudiyev "Azərbaycan dili. 11-ci sinif" Bakı, 2009
10. "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti", Bakı, 2004
11. Ə.Əfəndizadə "Orfoqrafiya-orfoepiya-qrammatika lüğəti" (kompleks sorğu vəsaiti), Bakı, 2005
12. Ş.Balakişiyev, İ.Namazov. "Əməli yazı nümunələri", Bakı, 2006

AZƏRBAYCANIN TARİXİ, MƏDƏNİYYƏTİ VƏ MÜASİR BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR

Azərbaycan ərazisində ibtidai icma quruluşu.

Daş dövrü. Tunc və dəmir dövrləri.

Azərbaycan qədim dövrdə.

Manna dövləti. Manna dövlətinin yaranması və yüksəlişi. Mannanın yüksəlişi. Daxili çəkişmələr. Mannanın zəifləməsi və süqutu. Mannanın mədəniyyəti. Memarlıq və incəsənət. Yazı və dil.

Atropatena dövləti. Atropatena dövlətinin yaranması; Atropatenanın əhalisi; Atropatenanın qonşu dövlətlərlə münasibətləri; Atropatena mədəniyyəti.

Albaniya dövləti. Albaniya dövlətinin yaranması. İctimai və dövlət quruluşu. Albanların qonşu dövlətlərlə münasibətləri. Yadellilərə qarşı mübarizə. Albaniyanın mədəniyyəti.

Azərbaycan Sasani imperiyasının tərkibində.

Sasanilərin Atropatena və Albaniyanı işğal etməsi. Girdiman dövləti. Albaniya hökmdarı Cavanşir.

Sasanilərin hakimiyyəti dövründə Alban memarlığı.

Azərbaycan Xilafətin tərkibində.

Albaniyanın müstəqilliyinə son qoyulması. Ərəblərin Azərbaycanı işğal etməsi. İslam dininin Azərbaycanda yayılması. Ərəblərin hakimiyyəti dövründə Azərbaycanın idarə edilməsi. Köçürmə siyasəti. Vergi siyasəti. Torpaq sahibliyi. Xürrəmilər hərəkatı.

Xilafətin süqutu və Azərbaycan dövlətçiliyinin dirçəlişi.

Şirvanşahlar dövləti. Sacilər dövləti. Salarilər dövləti. Şəddadilər dövləti. Rəvvadilər dövləti.

“Kitabi-Dədə Qorqud” oğuz türklərinin tərcümeyi-halıdır.

Azərbaycan XI əsrin ortaları – XIII əsrin əvvəllərində.

Azərbaycan torpaqlarının Səlcuq dövlətinin tərkibinə qatılması. Azərbaycan xalqının Cənubi Qafqazda əsas etnik və siyasi qüvvəyə çevrilməsi. Şirvanşahlar dövlətinin qüvvətlənməsi. Şirvanşahların Gürcüstanla ittifaqı və bunun türk–müsləman birliyi üçün mənfi nəticələri. I Axsitanın dövründə Şirvanşahlar dövlətinin qüvvətlənməsi.

Azərbaycan Atabəylər (Eldənizlər) dövləti: Eldənizlər dövlətinin yaranması və tənəzzülü.

XI – XII əsrlər Azərbaycan memarlığı.

Azərbaycan XIII - XV əsrin əvvəllərində.

Azərbaycanın Hülakü imperatorluğunun tərkibinə qatılması. Əmir Teymurun Azərbaycana yürüşləri. Şirvanşah I İbrahimın Azərbaycanı birləşdirmək cəhdləri.

XIII – XIV əsrlər Azərbaycan memarlığı.

Azərbaycan XV əsrdə.

Qaraqoyunlu dövlətinin yaranması. Qaraqoyunlu dövlətinin dağılması. Ağqoyunluların hakimiyyətə gəlməsi. Uzun Həsən. Xarici siyasət. Ağqoyunlu dövlətinin süqutu. İctimai-iqtisadi həyat: dövlət quruluşu, inzibati idarələr, hərbi qüvvələr.

XV əsr Azərbaycan memarlığı.

Azərbaycan XVI – XVIII əsrin birinci yarısında.

Azərbaycan Səfəvi dövlətinin yaranması. Səfəvi dövlətinin imperiyaya çevrilməsi. Şah I İsmayılın xarici siyasəti. Çaldıran döyüşü. I Təhmasibin birləşdirmə siyasəti: Şirvanın və Şəkinin birləşdirilməsi. Səfəvi dövlətinin inzibati idarəetmə sistemi. Şah I Abbasın islahatları.

Rusiyanın Xəzəryanı bölgələrə hərbi yürüşü. Azərbaycan torpaqlarına yiyələnmək uğrunda dövlətlərarası mübarizə. Azərbaycan Nadir şah imperiyasının tərkibində.

XVI – XVII əsrlər Azərbaycan memarlığı.

Azərbaycan xanlıqları. Azərbaycanın Rusiya ilə İran arasında bölüşdürülməsi.

Azərbaycan xanlıqlarının yaranmasının ilkin şərtləri. Azərbaycan xanlıqları (Bakı, Lənkəran, Şamaxı, Şəki, Quba, Qarabağ, İrəvan, Naxçıvan, Gəncə). Xanlıqların idarəetmə sistemi və inzibati quruluşu. XVIII əsrin sonu XIX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın daxili və beynəlxalq vəziyyəti. Azərbaycanın Rusiya və İran arasında bölüşdürülməsinin birinci mərhələsinin başa çatması. Gülistan müqaviləsi. Azərbaycanın Rusiya və İran arasında bölüşdürülməsinin başa çatması. Türkmənçay müqaviləsi.

XVIII əsr Azərbaycan memarlığı.

Azərbaycan XIX əsrin 30-50-ci illərində.

Ermənilərin Şimali Azərbaycana kütləvi şəkildə köçürülməsi, rus və alman məskənlərinin yaradılması. 1837-ci il Quba üsyanı.

Azərbaycan XIX əsrin ikinci yarısında.

Neft sənayesi. Milli və xarici kapital. H.Z. Tağıyevin sahibkarlıq fəaliyyəti. Millətin təşəkkülü.

XIX əsr Azərbaycanda mətbuat, teatr, musiqi, memarlıq, rəssamlıq.

Azərbaycan XX əsrin əvvəllərində.

Azərbaycanda çarizmin milli qırğın siyasəti. Milli partiyaların yaradılması; Cənubi Azərbaycan İran inqilabının (1905-1911) mərkəzi kimi. Azərbaycan hərbiçiləri I dünya müharibəsi illərində. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda mətbuat, ədəbiyyat və incəsənət. Azərbaycanlıların 1918- ci il mart soyqırımı. Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında Prezident Heydər Əliyevin fərmanı.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması və onun fəaliyyətinin Gəncə dövrü. Bakının azad olunması. Xalq Cümhuriyyəti hakimiyyətinin bütün Azərbaycan ərazisində bərqərar edilməsi. Dövlət quruculuğu. Parlament. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin sosial-iqtisadi və mədəni tədbirləri. Erməni təcavüzünə qarşı mübarizə. Beynəlxalq şərait və xarici siyasət. Aprel istilasası və Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutu.

Cənubi Azərbaycanda milli-azadlıq hərəkatı.

Şeyx Məhəmməd Xiyabaninin başçılığı ilə Təbriz üsyanı; Milli Hökumətin fəaliyyəti və süqutu.

Azərbaycanda sovet rejiminin bərqərar olunması.

Azərbaycan SSR-in yaradılması və onun ilk tədbirləri. Sovet rejiminə qarşı müqavimət və Gəncə üsyanı. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə yeni qəsdlər. Azərbaycanda sovet milli siyasəti. Formal müstəqilliyin ləğv olunması. DQMV-nin təşkili və Naxçıvan MSSR-in yaradılması. Totalitar sosializm cəmiyyətinin qurulması. Mədəni quruculuq. Kütləvi repressiyalar.

Azərbaycan SSR II dünya müharibəsi illərində.

Sovet Azərbaycanı müharibə edən dövlətlərin planlarında. Azərbaycan döyüşçüləri ön cəbhədə, antifaşist müqavimət və partizan hərəkatında.

Azərbaycan SSR-in mədəniyyəti müharibə illərində.

Seyid Cəfər Pişəverinin başçılığı ilə Cənubi Azərbaycanda milli hökumətin yaranması və süqutu.

Azərbaycan SSR XX əsrin 40-cı illərinin ikinci yarısı – 60-cı illərində.

Qərbi Azərbaycan torpaqlarından azərbaycanlıların növbəti deportasiyası. 50-ci illərin ortaları 60-cı illərdə siyasi sistemin təkmilləşdirilməsi cəhdləri.

1940-1960-cı illərdə Azərbaycan SSR-də mədəniyyət.

Azərbaycan SSR XX əsrin 60-cı illərinin sonu – 80-cı illərinin ortalarında.

Respublikanın idarəçiliyində yeni mərhələ. Ümummilli lider Heydər Əliyev. İqtisadi və sosial yüksəliş.

1960-cı illərin sonu – 1980-ci illərdə Azərbaycan SSR-də mədəniyyət.

Azərbaycan SSR XX əsrin 80-cı illərinin ikinci yarısı – 90-cı illərinin əvvəllərində.

“Yenidənqurma” və Azərbaycan. Xalq hərəkatı.

Müstəqilliyin bərpa olunması. Hüquqi dövlət quruculuğu.

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bərpa olunması. Qarabağ müharibəsi. Siyasi böhranın dərinləşməsi. Müstəqilliyin möhkəmləndirilməsinə maneələr. Heydər Əliyevin Azərbaycanda hakimiyyətə qayıdışı. Milli qurtuluş. Milli dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi uğrunda mübarizə. Hüquqi dövlət quruculuğu. İqtisadi dirçəlişin başlanması və sosial tərəqqi. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində. Mədəni dirçəliş.

Yeni liderlə üçüncü minilliyə doğru.

Neft strategiyasının uğurları. Sosial-iqtisadi inkişaf. Xarici siyasət və beynəlxalq əlaqələr. Dünya azərbaycanlılarının təşkilatlanması. Mədəni dirçəliş.

İkinci dünya müharibəsindən sonra beynəlxalq münasibətlər.

Dövlət idarəçiliyi və müasir ictimai-siyasi sfera ilə bağlı terminlər («Tarix» Abituriyentlər üçün vəsaitin terminlər lüğətindən)

Ədəbiyyat:

1. «Tarix» Abituriyentlər üçün vəsait, TQDK, Bakı, 2008
2. “Azərbaycan tarixi. 6-cı sinif üçün dərslik”, Bakı, 2009
3. “Azərbaycan tarixi. 7-ci sinif üçün dərslik”, Bakı, 2009
4. “Azərbaycan tarixi. 8-ci sinif üçün dərslik”, Bakı, 2009
5. “Azərbaycan tarixi. 9-cu sinif üçün dərslik”, Bakı, 2009
6. “Azərbaycan tarixi. 10-cu sinif üçün dərslik”, Bakı, 2009
7. “Azərbaycan tarixi. 11-ci sinif üçün dərslik”, Bakı, 2009
8. “Ən yeni tarix. 11-ci sinif üçün dərslik”, Bakı, 2010

Qeyd: Test imtahanında Azərbaycanda son dövrlər baş vermiş ən mühüm hadisələr və həyata keçirilən dövlət siyasəti ilə bağlı test tapşırıqları salına bilər.

COĞRAFIYA

Ümumi fiziki coğrafiya. Yerin forması. Yerin Günəş sistemində mövqeyi. Yerin Günəş və öz oxu ətrafında hərəkətinin coğrafi nəticələri. Saat qurşaqları. Yer səthinin relyefi. Atmosfer və onun əhəmiyyəti. Yerin iqlimi. Dünya okeanı və onun hissələri: dənizlər, körfəzlər, boğazlar. Quru suları: çaylar, göllər, buzlaqlar. Biosfer və coğrafi təbəqə. Təbii zonalar.

Materiklərin və okeanların fiziki coğrafiyası. Yer kürəsinin materikləri: materik və qitə anlayışı. Avrasiya (Avropa və Asiya), Şimali Amerika, Cənubi Amerika, Afrika, Antarktida, Avstraliya və Okeaniya: onların coğrafi mövqeyi və sahil xətləri, adaları və yarımadaı. Okeanlar: Sakit okean, Atlantik okeanı, Hind okeanı və Şimal Buzlu okeanı: onların coğrafi mövqeləri, dənizləri, körfəzləri, boğazları.

Azərbaycan Respublikasının fiziki coğrafiyası. Azərbaycanın coğrafi mövqeyi, relyefi, faydalı qazıntıları. İqlimi. Daxili suları: çayları, gölləri, su anbarları, suvarma kanalları. Xəzər dənizi. Azərbaycanın torpaq və bitki örtüyü. Təbiətin mühafizəsi. Azərbaycan Respublikasının fiziki-coğrafi rayonlaşdırılması: Böyük Qafqaz, Kür dağarası çökəkliyi, Kiçik Qafqaz, Lənkəran, Orta Araz (Naxçıvan) təbii vilayətləri.

Azərbaycan Respublikasının iqtisadi və sosial coğrafiyası. Azərbaycanın iqtisadi coğrafi mövqeyi, inzibati ərazi bölgüsü, əhalisi və əmək ehtiyatları. Təsərrüfat sahələrinin coğrafiyası: təsərrüfatın ümumi səciyyəsi; yanacaq-energetika sənayesi; aqrar-sənaye kompleksi, nəqliyyat kompleksi. Xarici iqtisadi əlaqələr. İqtisadi-coğrafi rayonlar: Abşeron, Quba-Xaçmaz, Dağlıq Şirvan, Şəki-Zaqatala, Gəncə-Qazax, Yuxarı Qarabağ, Kəlbəcər-Laçın, Aran (Kür-Araz), Lənkəran-Astara, Naxçıvan: onların coğrafi mövqeyi, tərkibi, təbii şəraiti və təbii ehtiyatları, təsərrüfatı və ixtisaslaşma sahələri.

Dünyanın iqtisadi və sosial coğrafiyası. Dünyanın müasir siyasi xəritəsi. Dünya ölkələri arasında fərqlər. Beynəlxalq təşkilatlar. Dünyanın təbii resursları. Dünya əhalisinin təbii artımı, tərkibi, yerləşməsi, məskunlaşma formaları və miqrasiyası. Sosial-iqtisadi inkişaf səviyyələrinə görə dünya ölkələrinin qruplaşdırılması. İnkişaf etmiş ölkələr (İEO). İnkişafda olan ölkələr (İOO).

Türk dünyası ölkələrinin coğrafiyası. Müasir türk dünyası. Türk dövlət və qurumları. Türk dünyası ərazisinin təbii şəraiti. Əhalisi və əmək ehtiyatları. Türk dünyası ölkələrinin təsərrüfatının ümumi səciyyəsi.

Ədəbiyyat:

1. «Coğrafiya» Abituriyentlər üçün vəsait, TQDK, Bakı, 2008
2. O.K. Alxasov, D.M. Ələsgərov, R.İ. Məmmədov, Ş.M. Pənahov "Materiklər və okeanlar coğrafiyası VII sinif", Bakı, 2008
3. B.Ə. Budaqov, Y.Ə. Qəribli "Azərbaycan Respublikasının fiziki coğrafiyası VIII sinif", Bakı, 2007
4. N.N. Allahverdiyev, Ş.Y. Göyçaylı, Ş.Q. Dəmirqayayev, N.H. Əyyubov "Azərbaycan Respublikasının iqtisadi və sosial coğrafiyası VIII sinif", Bakı, 2007
5. M.A. Müseyibov, E.K. Əlizadə, N.S. Seyfullayeva "Coğrafiya (Yerşünaslıq) X sinif", Bakı, 2010
6. O.K. Alxasov, Y.Ə. Qəribli, A.Z. Bağmanlı "Coğrafiya (Dünyanın iqtisadi və sosial coğrafiyası) IX sinif", Bakı, 2010
7. M.A. Müseyibov, V.Ə. Əfəndiyev, N.S. Seyfullayeva "Coğrafiya (Türk dünyasının coğrafiyası) XI sinif", Bakı, 2010
8. VI, VII, VIII, IX siniflər üçün tədris atlasları